

Prispeli smo pred vprašanje: katere prvine Ušeničnikovega leposlovnega nazora (in njegovih somišljenikov) so se mogle uveljaviti v obdobju ekspresionizma? Na kratko lahko ugotovimo vsaj naslednje. Njegovi teoriji je ustrezala poduhovljajoča težnja in simbolika, ki je poezijo odmikala od njenih čutnih podlag in subjektivne lirske količine. Pretapljanje elementarnih sil človeške narave v nekakšno duhovno meglenico in asketično odpovedovanje ženski v enem delu poezija ter iskanje odgovorov za človeški obstoj sub specie aeterni — vse to se je ujemalo z njegovo mislijo o visoki poeziji, ki naj bi odpirala onkrajnost in vodila poglede »nad svet«.

Ali ekspresionizem je vrgel v poezijo nekaj, kar je razrušilo temelje Ušeničnikove zgradbe o nazoru — harmoniji — in poeziji. Kaj se je namreč zgodilo z njegovo mislijo, da je neka umetnina popolna le tedaj, kadar je harmonična, harmonična pa je lahko, če je krščanska? Nekateri katoliški pesniki-ekspresionisti so dozdevno harmonijo krščanskega pesnika nepričakovano raztreščili v nič. Pisali so disonantno poezijo, izpovedovali »črni razkol srca« in disharmonijo z bogom. Ta psihološki pojav v katoliški poeziji je obrnil na glavo Ušeničnikovo teorijo, da le harmonična duša lahko poraja lepo književnost in pravilno vrednoti umetnost. Nekdanja enačba krščanstvo — harmonija — umetnost se je razlomila. Ušeničnik bi bil moral sedaj priznati na lastnem ideološkem tlu disharmonijo, disonanco, neumerjenost in celo skepso za sile, ki ustvarjajo umetniško poezijo. Z eno besedo, njegova misel, da je katoliški pesnik nujno harmoničen, je doživela popolno katastrofo.

Francè Jesenovec

VRSTE OZIRALNIH ODVISNIKOV

Tomšičevi želji, da »je treba premisliti, ali so odvisniki, ki se začenjajo z relativnimi zaimki ali z relativnimi prislovi, res različni — osebkovi, predmetni, prislovni — ali pa so čisto navadni prilastkovi stavki«, je Boris Misja ustregel v JIS XI, 72—75 in popolnoma zavrgel Tomšičevo in moje mnenje o čisto navadnih prilastkovih odvisnikih, češ da je kaj takega mogoče trditi le pri sami oblikovni analizi zloženega stavka. Taka analiza je pač prilagojena analitiku, medtem ko smiselna analiza v vseh omenjenih primerih more edina ugotoviti pravo funkcijo teh odvisnikov in jih ima za osebkove, predmetne ali prislovne odvisnike, ne glede na to, ali dodamo oziralnemu zaimku odnosnico *vsak* ali ne.

Težišče spora med veljavno slovnico, Tomšičem in menoj — pa med Misjo je potemtakem prav v dodatku nedoločnega zaimka *vsak* pri stavku: *Kdor dela, zasluži plačilo*. Tomšič pravi: »premisli je treba«, jaz sem zapisal: »lahko dostavimo v mislih«, slovnica pa trdi: »bi lahko postavili *vsak*«. Nihče od teh treh torej ni postavil nikakršne kategorične trditve, iz česar sledi, da vsi trije dopu-

ščamo obojno analizo. Po prvi, tj. brez vsak, je *kdor dela* osebkov odvisnik, po dostavku *vsak* pa vsaj oblikovno lahko ugotovimo, da je omenjeni odvisnik prilastkov odvisnik.

Gre torej za vprašanje, ali smo mi trije »z dodatkom« *vsak* pred *kdor* v resnici misel spremenili in le po ti spremembi dobili iz osebkovega prilastkov odvisnik. Ali odnosnica v nadrednem stavku res spremeni smisel ali ne? Misja je prepričan, da ga spremeni, jaz pa menim, da to ni nujno, sicer bi ne imeli toliko stavkov z odnosnico in prav toliko brez nje. Poglejmo, ali je res tako »prisiljeno« postavljati odnosnico v nadrednem stavku ali pa je morda to le stvar okusa — in torej smisla v stavku ne spremeni.

Ali sta res smiselno različna stavka: *S komer sem govoril, mi je dal prav* in *S komer sem govoril, vsak mi je dal prav*? Ali je torej tale *vsak* odveč ali celo nesmiseln? Zakaj pa potem govorimo na oba načina, ne da bi pri prvem ali drugem primeru kdorkoli mislil na kakršnokoli različno misel? Po vsem povedanem bi bil *vsak* kvečjemu odveč, nikakor pa ni nesmiseln, še manj pa bi mu mogli pripisati kako miselno spremembo. Pa še tole premislimo — ali je *prav* *vsak* dal prav? Tega bi ne mogel trditi, saj prav z vsakim niti govoriti nisem mogel. Le *tisti* *vsak* mi je dal prav, s komer sem govoril. No, torej sem pojasnil zaimek *vsak*. Ali je od tod sedaj res tako daleč do ugotovitve, da bi bil *s komer sem govoril* — prilastkov odvisnik? Iz tega razmišljanja pa obenem sledi, da *tisti* *vsak* ni prav nič spremenil smisla v samem zloženem staku.

Odnosnica torej je ali je ni, in tako je v živem govoru kakor tudi v pismenem jeziku. Prav pa ima Misja, ko trdi, da je zmerom niti ni mogoče postavljati, saj je prav zato mnogokrat v resnici ne govorimo niti je ne pišemo. Nesmiselno bi bilo še posebej postavljati v nikalnih stavkih, ki bi v njih morali *vsak* nadomestiti z *nihče*, saj slovenščina lahko rabi tudi po več nikalnic v stavku. Tako bi bilo zares smešno vprašanje pri Prešernu — *kateri nihče, komur je sreče dar bila klofuta* ... Tole pa hkrati dokazuje, da Tomšičevega in mojega mnenja in mnenja piscev veljavne slovnice o dodatku *vsak* ne kaže izvajati ad absurdum, še posebej pa ne v nikalnih stavkih.

Zelo posrečeno pa je Misja v naše razpravljanje o oziralnih odvisnikih pritegnil še tretjo misel, namreč misel iz slovnice str. 101 in pravopisa str. 84, da zaradi poudarka večkrat izpostavimo kak stavčni člen in ga nato v stavku ponovimo z zaimkom ali prislovom. Prim.: *Pa so me pognali na cesto, puntarja*. Gotovo bi bilo tukaj nesmiselno in nepotrebno vprašanje — *katerega me so pognali na cesto*? V tem primeru gre pač le za predmet, ki pa je zaradi poudarka dvakrat zapisan.

Dalje trdi Misja, da bi morali, če že dodajamo odnosnico, pred *kdor* zmerom rabiti le »*vsakdo*, ki je samostalniški, in ne *vsak*, ki je pridevniški, saj bi se moral glasiti kot samostalniški *vsaki*, česar pa knjižni jezik ne pozna, pač pa nekatera narečja — npr. vzh. štaj. *fsakši* ali prekm. *sakši* ...« Ta trditev pa ni povsem veljavna, kajti že Trubar pogosto piše *vsaki* kot pridevnik: *vsaki zastopni človik, vsaki dobri preprosti Slovenec, en vsaki pridigar* ... Podobne primere beremo tudi pri Stržinarju: *usaki čas, vsaki človik, usaki dan, vsaki mesic* ... Takih in podobnih primerov bi navedli lahko na stotine prav tja do Pieteršnika, saj je ta celó tole zapisal: »namesto *vsak* se govori navadno *vsaki* — *vsaki* človek, toda: *vsak* dan«. (Plet. II, 803.) In tako je mogoče, da še danes

lahko beremo po gostilnah napise — *vsaki dan sveže pivo*, čeprav sta vsaj zvezo *vsak dan* uzakonila že Pleteršnik in za njim Breznik v svojem prvem pravopisu iz leta 1920. Iz navedenega sledi, da je bila oblika *vsaki* do najnovejših časov pridevniška, a hkrati tudi samostalniška, enako pa ta menjava velja tudi za *vsak*, saj je Trubar že pisal *se vsaki lehkú navuči*, nasprotno pa je tudi Stržinar že pisal *vsak dan*. Torej sta obe obliki sedaj pridevniški, sedaj samostalniški tudi v knjižnem jeziku. Zato slovnica pravilno poudarja, da se pridevniški nedoločni zaimki lahko rabijo tudi samostalniško, saj nam to potrjuje živi govor in pismeni jezik: *pustite vsakemu svoje, vsak je svoje sreče kovač, vsak naj pometa pred svojim pragom, pridjala čednosti sva nje in tvoje vsak svojim pesmam, molče orožje svoje vsak si vzame* itd. Popolna zmaga pridevniško rabljenega *vsak dan* je pa tako jasna, da jo od Pleteršnika in Breznika dalje zahtevamo v vseh pravopisih in brasih, tako tudi I. in C. Kopčavar v delu *Kako je prav* 1965, 167.

H koncu še besedo o odvisnikih nasploh, saj se jih dotakne tudi Misja v omenjenem članku. Nikoli nikjer ni noben naš slovenist drugače učil, kakor da so odvisniki stavčni členi ali deli stavčnih členov nadrednega stavka. Podobno uče tudi vse naše slovnice, čeprav je res, da rabijo malce nerodne izraze, da odvisniki stavčne člene »nadomeščajo« ali da so »dodani« glavnemu stavku v pojasnilo. Gre pač za premalo natančno izražanje, v bistvu pa pisci gotovo prav mislijo. Od nekdanj govornikov o treh delih stavka — o povedkovem delu, o pojasnilih k povedku in — zmerom posebej — govornikov o tretjem, prilastkovem delu, s čimer že jasno povemo, da prilastek ni stavčni člen v ožjem pomenu besede. Saj prilastek prav nič ne pojasnjuje povedka, torej jedra misli v stavku, marveč le osebkovo besedo, predmet in prislovna določila. Da pa je povedkovo določilo le del stavčnega člena, spet sledi iz našega razlaganja, da v tem primeru obstoji povedek iz »jedra« in povedkovega določila — *je lep, je pesnik* itd.

Če na kratko povzamem svoje misli, bi dejal, da ima Misja prav, če stavek *kdor dela* predvsem analizira kot osebkov odvisnik. Saj odnosnica je ali je pa ni, kakor smo videli iz živega govora in iz pismenega jezika. Če pa odnosnica je ali če jo samo v mislih dodamo, nismo misli same po mojem mnenju prav nič razširili ali celo spremenili. Sedaj pač govorimo z odnosnico, sedaj brez nje. Obenem pa priznam, da je treba moji oznaki »smiselno« in »oblikovno« zamenjati na tistem mestu, na katerem sem dejal, da določamo na osnovi oblikovne analize odvisnik »kdor brata izda« za osebkov odvisnik, smiselno pa naj bi bil to prilastkov odvisnik.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V tej rubriki smo že v štev. 1—2 letošnjega Jezika in slovstva začeli objavljati stališča pravorečne komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti do vprašanj, ki se pojavljajo v zvezi z izdelavo velikega slovarja slovenskega knjižnega jezika. Sedaj s tem nadaljujemo, radovedni, kakšen bo odmev slovenske in tuje javnosti, še posebej jezikoslovcev. Uredništvo JIS bo odzive bodisi na celotne predloge bodisi na posameznosti iz njih rado objavilo na istem mestu.